

Makale Geliş Tarihi | Received: 08.11.2019

E-ISSN: 2148-9327

Makale Kabul Tarihi | Accepted: 12.04.2020

<http://dergipark.org.tr/kilikya>

Araştırma Makalesi | Research Article

MERLEAU-PONTY'NİN BEDENLENME FENOMENOLOJİSİ BİLİNÇ VE BEDEN BÜTÜNLÜĞÜ

Aysun AYDIN*

Öz: Bu çalışmanın amacı Fransız düşünür Maurice Merleau-Ponty'nin fenomenolojik yaklaşımını bir bedenlenme teorisi olarak ele almak ve düşünürün kavramsal çerçevesini *bedenlenmiş özne* ya da *bedenlenmiş bilinç* kavramı bağlamında sunmaktır. Merleau-Ponty'nin felsefesi öznenin dünya ile ilişkisini algı fenomenolojisi temelinde sunan ve bu noktada algının öznenin bedenselliğinden bağımsız değerlendirilemeyeceğini, algının öznenin bu dünyada bedenli bulunuşuna ait olduğunu söyler. Bu bağlamda düşünür algı zemininde bir beden fenomenolojisi sunar. Merleau-Ponty'nin kendisinin de sıklıkla dile getirdiği gibi, düşünürün bu yaklaşımı geleneksel felsefenin epistemolojik ve ontolojik ayrımlarına, özne ve düşünme süreçlerine dair tanımlamalarına bir karşı çıkıştır. Bununla birlikte, çağdaş ontolojik tartışmalarda, düşünürün felsefesi ve sözü edilen bağlamda sunduğu bedenlenme kavramsallaştırması felsefenin farklı alanlarında ilgi görmekte ve bu tartışmalardaki bedenlenme teorileri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, Merleau-Ponty'nin bedenlenme fenomenolojisini bilinç-beden bütünlüğü kavramı çerçevesinde ele almak ve düşünürün felsefesini geleneksel düalizmlere ve bu düalizmlerin çağdaş felsefedeki yansımalarına bir karşı çıkış olarak değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Maurice Merleau-Ponty, algı, yönelimsellik, beden, bedenlenme

MERLEAU-PONTY'S PHENOMENOLOGY OF EMBODIMENT

THE UNITY OF MIND AND BODY

Abstract: The aim of this study is to evaluate French philosopher Maurice Merleau-Ponty's phenomenological approach as an embodiment theory and to present his conceptual framework within the context of embodied subject or embodied mind. The philosophy of Merleau-Ponty, which represents the relationship between subject and the external world on the basis of phenomenology of perception, argues that the perception cannot be evaluated

* Doktor Öğretim Üyesi | Assistant Professor

Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Düzce University, Faculty of Arts and Sciences, Philosophy Department, Turkey

aysunaydin@duzce.edu.tr

Orcid Id: 0000-0003-2679-2184

Aydın, A. (2020). Merleau-Ponty'nin Bedenlenme Fenomenolojisi: Bilinç ve Beden Bütünlüğü. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1), 77-90.

independent from the corporeality of the subject and that the perception belongs to the bodied beingness of the subject. In this regard, he presents an embodiment phenomenology based on perception. As Merleau-Ponty puts into words the whole time, his view is an opposition to the traditional epistemological and ontological distinctions and to the traditional definitions on the subject and the mind process. At the same time, in contemporary ontological debates, his philosophy and his conception of embodiment draw interest in the different areas of philosophy and they are involved in the embodiment theories in these debates. In this context, the aim of this study is to evaluate Merleau-Ponty's phenomenology of embodiment within the frame of the unity of mind and body and to evaluate his objections to the traditional dualisms and the reflections of these dualisms in contemporary philosophy.

Keywords: Maurice Merleau-Ponty, perception, intentionality, body, embodiment

1. Giriş

Çağdaş düşüncede beden kavramının felsefi bağlamda ele alınışı pek çok farklı yorum ve değerlendirme ile karşımıza çıkmaktadır. Beden kavramı üzerine yeni yorumlar ve kavramsallaştırmalar; ontolojik, epistemolojik ve etik-politik düzlemde yeni tartışma ve konuları da beraberinde getirmektedir. Bu yaklaşımlar, en temelde, *bedenlenme*, *bedenleşme*, *beden-oluş* gibi kavramlarla geleneksel felsefenin sabit, belirlenmiş ve bilinç üzerinden tanımlanan özne kavramsallaştırmasına bir karşı çıkış niteliği taşımaktadır. Bu tür bir bedenlenme kavramsallaştırmasına göre, bilincin varlığı ve bilinç süreçleri öznenin bedenli bir varlık oluşundan ve dünya ile bedenli bir varlık olarak karşılaşmasından, hem epistemolojik hem de ontolojik bağlamda, bağımsız düşünülemez. Öznenin dünya ile ilişkisi bedenli bir ilişkidir ve bedenden yalıtılmış bir bilinç varsayımı özneyi dünyadan ayırarak dünya ile etkileşimini dünyanın yaşamsal gerçekliğinden kopuk ve sabitlemiş bir bilinç durumuna indirgemektedir.

Geleneksel epistemolojinin özne-nesne ayırımına ve geleneksel ontolojinin zihin-beden ayırımına eleştiri niteliğindeki bu karşı çıkış, günümüzde etik-politik düzlemdeki pek çok pratik probleme çözüm getirmek açısından da yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Örneğin, bilişsel bilimlerin alanında ve yapay zekâ tartışmaları içerisinde düşünmenin ne olduğu ve öznenin bedenli varlığının bu düşünme sürecindeki yeri önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde, çağdaş feminist kuramlar kadının varlığını beden nosyonu üzerinden yeniden kurup kadın ve erkek arasındaki cinsiyet farklılığına dayanan ayrımları aşmaya çalışırken; çağdaş göç çalışmaları mültecinin varlığını benzer bir beden nosyonu üzerinden tanımlayarak mülteci ve yerleşik olan arasındaki özne ve öteki ayırımını aşmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla, öznenin bedeni ve bedenli varoluşu üzerinden yeniden kurulan bir felsefi bakış açısı hem geleneksel felsefenin ayrımlarına dair bir eleştiri olmak bakımından hem de öznenin dünya ile ilişkisini beden zemininde yeniden tanımlamak bakımından önemlidir.

Bu bağlamda, insanın dünya ile ilişkisini ve tüm düşünsel üretimlerini bedenleşmiş bir öznenin dünyanın içinde ve dünya ile etkileşimsel olan varlığı üzerinden tanımlayan farklı bedenlenme teorileri karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak bedenin insanın tüm

bilişsel süreçlerindeki yeri ve en temelde de bedensiz bir düşünmenin ya da bedensiz bir bilinç olmanın olanaklı olamayacağını iddia eden; ya da bedenün düşünme süreçlerindeki yerini düşünüm-öncesi bağlamda tanımlayan farklı bedenlenme teorileri vardır. Aynı zamanda bu teoriler genel olarak insanın bedenli varoluşunu, insanın var oluşunun farklı yaşamsal ve çevresel öğeleri bağlamında ele alırlar. Bu açıdan baktığımızda bazı teorilerde insanın biyolojik bir varlık ya da bir organizma oluşu öne çıkarken, bazı teorilerde insanın sosyal ve kültürel bir varlık oluşu öne çıkar. Bunun yanı sıra insanı psikolojik özellikleri ile ele alan bedenlenme teorileri olduğu gibi, insanı ve bedenün varlığını tarihselliği bağlamında ele alan teoriler de vardır. Bu noktada, genel olarak teorilerin insanın dünya ile ilişkisinde bedenli bulunuşunu temel yaşamsal öğeleri bağlamında ele aldığını söyleyebiliriz.

Fransız düşünür Maurice Merleau-Ponty'nin felsefesi beden nosyonuna dair epistemolojik ve ontolojik bağlamda sunduğu fenomenolojik yaklaşımı ile bedenlenme teorileri arasında önemli bir yer tutar. Merleau-Ponty'nin felsefesi bir taraftan geleneksel epistemolojinin duyum merkezli ve özne-nesne ayırımına dayanan yaklaşımına karşı çıkarken, diğer yandan zihin-beden ayırımına dayanan ontolojik kavramsallaştırmaya da bir karşı çıkış sunar ve insanın dünya ile ilişkisi ve düşünme süreçleri üzerine beden merkezli bir yaklaşım sunar. Merleau-Ponty'nin sunduğu bedenlenme fenomenolojisi sözü edilen bedenlenme teorileri arasında insanın dünyadaki bedenli varoluşunu yaşamsal koşullarının tüm öğeleri ile ele alması bakımından önemli bir yer tutar. Bu bağlamda, çağdaş ontoloji tartışmalarında, özellikle de bilinç ve bilinç süreçlerinin tanımlanmasında, Merleau-Ponty'nin sunduğu bedenlenme fenomenolojisi¹ (*phenomenology of embodiment*) ve düşünürün görüşünün kavramsal çerçevesinin bir değerlendirmesi önemlidir.

Merleau-Ponty'nin bedenlenme fenomenolojisi, günümüzde en çok da zihin felsefesi alanında, hem zihin-beden düalizmini aşma iddiası bakımından hem de bedensiz bir bilinç tasarımı ya da düşünme varsayımına karşı olmak bakımından bir meydan okuma olarak görülür. Özellikle Hubert L. Dreyfus'un savunduğu bu bakış açısı; alışkanlığa bağlı, sosyal ve kültürel bir bedenden bağımsız, belirli bilişsel işlemlere ve temsile bağlı bir düşünme ve davranışın olanaklı olmadığını iddia eder. Buradaki olanaksızlık, insanın yaşamsal deneyim alanının ya da yönelimsel ilişkiler ağının genişliği ve belirlenemezliği, ve bedeninin bu deneyim alanına çok yönlü katılması temelinde savunulmaktadır (2002, s. 368). Böyle bakıldığında, Merleau-Ponty'nin de sunduğu şekilde, insanın bedenli ve alışkanlığa bağlı düşünme, öğrenme, davranış

¹ Dilimizde, genellikle Merleau-Ponty'nin felsefesi Bedenlenme Fenomenolojisi ifadesi yerine Vücut Fenomenolojisi ya da Ten Ontolojisi ifadeleri ile tanımlanmaktadır ve Merleau-Ponty'nin kullandığı *Corps* kavramı beden yerine vücut olarak tercüme edilmektedir. Bunun nedeni, Merleau-Ponty'nin vurgu yaptığı bedenün yaşam ve canlılık boyutunu vücut kavramının daha iyi karşıladığının düşünülmesidir. Merleau-Ponty yaşayan, algılayan, hisseden bir bedene gönderme yapmaktadır ve beden kavramının öne çıkan cisimsel boyutu yerine vücut kavramı tercih edilmektedir (Şan, 2017:64). Ancak bu çalışmada, Merleau-Ponty'nin ifadesi anlam olarak 'yaşayan beden' kavramı ile vurgulanmakla birlikte, çağdaş tartışmalardaki Bedenlenme Teorileri arasındaki yerini de göstermek amacıyla beden ve bedenlenme kavramları tercih edilmiştir. Bedenlenme kavramı Merleau-Ponty'nin felsefesine uygun şekilde bilinç ile bütünleşmiş ve canlı bir bedene gönderme yapmaktadır.

geliştirme biçim ve süreçlerinin, salt zihinsel ve kural merkezli düşünme ve öğrenme süreçlerine indirgenemeyeceği iddiası önemlidir.

Merleau-Ponty'nin bedenlenme fenomenolojisi öncelikle epistemolojik bir problem olarak bilme ediminin bedenden ayrı zihin temsiline ya da bilişsel içsel süreçlere indirgenmesine bir karşı çıkıştır. Bu bağlamda, Merleau-Ponty'nin bedenlenme teorisi düşünme sürecini rasyonel bir öznenin zihin temsili ya da bilgi işleme edimi olarak tanımlayan Temsilci (*Representationalism*) ve Bilişselci (*Cognitivism*) görüşlere karşı çıkar. Merleau-Ponty için bilme ve düşünme, dışardaki bir nesneden gelen verinin bilişsel olarak işlenmesi süreci değildir. Bilme, düşünme ve anlama öznenin bedenli oluşundan (bedenselliğinden) bağımsız değildir. Böyle bir özne kavramı aynı zamanda bedenden bağımsız düşünen bir zihnin kabulüne, yani Kartezyen Düalizmin zihin ve beden arasında yaptığı ontolojik ayrıma bir karşı çıkıştır.

Epistemolojik ve ontolojik açıdan geleneksel felsefenin ayrımlarına karşı çıkarak bir bilinç ve beden bütünlüğü sunan Merleau-Ponty'nin bedenlenme teorisi ve kavramsal çerçevesi, hem düşünme ediminin ne olduğunun anlaşılması hem de öznenin dünya ile ilişkisinin fenomenolojik bir bakış açısıyla ele alınması açısından önemlidir. Merleau-Ponty'nin bedenlenme fenomenolojisi hem çağdaş beden felsefesi kuramları açısından hem de zihin felsefesi kuramları açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu amaçla, bu çalışmanın amacı, Merleau-Ponty'nin algı, yönelim, beden, alışkanlık ve deneyim kavramları temelinde sunduğu bedenlenme fenomenolojisini değerlendirmek ve düşünürün sunduğu bilinç-beden bütünlüğünün hem geleneksel felsefenin ayrımlarını aşma çabasını hem de çağdaş tartışmalardaki yerini bu kavramsal çerçeve ile göstermektir. Bu bağlamda önce Merleau-Ponty felsefesinde öznenin dış dünya ile ilişkisinin algı ve beden zemininde yönelimsel kurulumu değerlendirilecektir. Daha sonra yaşayan beden kavramı temelinde bedenden soyutlanmış ya da yalıtılmış bir düşünmenin ya da bilincin olanaksızlığına dair bakış açısı Düalist ve Temsilci görüşlere bir eleştiri olmak bakımından analiz edilecektir.

2. Bedenlenmiş Özne ve Dünya İlişkisi: Algılayan ve Yaşayan Beden

Merleau-Ponty bilincin dünya ile ilişkisini algı (*perception*) zemininde gerçekleşen yönelimsel (*intentional*) bir ilişki olarak tanımlar. Bu yönelimsel ilişki özne ve nesnenin ayrı ve tamamen bağımsız iki varlık olarak konumlandıkları ve öznenin dış dünyayı algı yoluyla bilmesini ifade eden bir bilme ilişkisi değildir. Bu ilişki, bilincin biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel tüm ilişki ağlarını (*intentional arc*) içine alan ve dünyaya bedeniyle bir bütün olarak yönelimini ifade eden bir ilişkidir. Yönelimsellik (*intentionality*), zihinsel-içsel bir süreci ifade etmez. Tam tersine “algı, hafıza, yargı ve beklentilerin bir zihin durumu ya da zihnin özelliği olmadığını ancak bizi dünyanın kendisine yönelten, birleştiren ve bağlayan şeyi” (Carman, 2008, s. 32) ifade eder ve bu nedenle yönelim öznenin dünyada bulunuş tarzıdır.

Merleau-Ponty'nin dış dünyaya bedeniyle yönelen bu özne kavramı, bilinç-beden bütünlüğü kabulünün temelini oluşturur. Aynı zamanda bu yönelimsel ilişki, öznenin uzamlı bir dış dünya içinde uzamlı bir varlık olarak dış dünyayla etkileşimsel ilişkiler

ağını temsil eder, yani öznenin bedeni nesneler içinde bir varlık olarak sürekli bir etkileşime sahiptir. Öznenin dünyaya yönelimi sürekli, uzamlı ve karşılıklı olarak etkileşimsel bir ilişkiler ağı kurmasıdır. Düşünme, anlam ve dış dünyanın inşası bu yönelimsel ilişkide ortaya çıkar (Aydın, 2017, ss. 252-253).

Bu bağlamda, Merleau-Ponty, özneye dış dünya arasında algı zeminindeki hem yönelimsel hem de etkileşimsel ilişkiyi sabit ve belirli olmayan, başka bir deyişle mutlak olmayan bir öznenin, yine sabit ve belirli olmayan bir dünya ile iç içe geçmişliği olarak tanımlar. “Bilinç, dünya ve algılayan insan bedeni birbirinden ayrı entiteler değil, tam tersine iç içe dolanmış karşılıklı olarak birbirine bağlı var olmaktadır” (Uslu, 2016, s. 51). Bu iç içe geçmişlik, tam da dünyada bulunuşun belirsizliğini ifade eden ve Merleau-Ponty’nin söylemiyle “baş döndürücü bir içli dışlılık”tır;

Demek ki insanla şeyler arasında, şöyle bir ilişki görme eğilimi var artık: egemen bir zihin ile Descartes’in ünlü çözümlemesindeki balmumu parçası arasındaki gibi mesafeli bir tahakküm ilişkisi yok, daha belirsiz bir ilişki var, kendimizi şeylerden ayrı, saf bir zekâ gibi, şeyleri de her türlü insanca özellikten yoksun saf nesneler gibi görmekten bizi alıkoyan baş döndürücü bir içli dışlılık var (2014, s.33).

Algı bize özne ve dünyanın birlikteliğini bir deneyim alanı olarak sunar. Bu deneyim alanı da özneye dünyanın gerçekliğini sunar. Merleau-Ponty bunu “algısal deneyim dünyanın bizzat kendisinin mevcudiyetini sahiplenmemize imkân verir” (Şan, 2015, s. 68) diyerek açıklar. Bununla beraber, Merleau-Ponty *Algının Fenomenolojisi* (*Phenomenology of Perception*) adlı eserinin önsözünde, öznenin dünya içindeki bu etkileşimsel bulunuşunu şu şekilde açıklar; “dünya düşündüğüm şey değil yaşadığım şeydir; dünyaya açığımdır ve hiç kuşkusuz onunla iletişim kurarım ama ona sahip değilim, o tüketilemez olandır” (2015, s. 213).

Merleau-Ponty felsefesinde algının ve öznenin algılayan bir beden oluşunun merkezi konumu, düşünürün bedenin canlılığına, yaşayan ve hisseden bir varlık oluşuna ve dünyaya katılışına yaptığı vurgudan kaynaklanır. Algı ve bedensellik birbirinden ayrı düşünülemez, çünkü algılayan öznenin dünya ile karşılaşması bedeniyle dünyaya katılışıdır. Bu katılış, öznenin hem özne hem de nesne olduğu, şeyler arasında bir şey olarak kendini bulduğu ve algıda kendini var ettiği ya da ifade ettiği bir katılma ve karşılaşmadır. Şan algılayan ve yaşayan beden olarak öznenin dış dünya ile ilişkisini şu şekilde ifade eder;

Algı diğer tüm fenomenlere eşlik eden bir kaynaktır. Bu bağlamda bir algı felsefesi, sadece algının öznesinin felsefesi değil aynı zamanda algıyı öğreten bir felsefedir. Dolayısıyla Merleau-Ponty’nin projesi sadece algıyı düşünmek değil, algıya göre de düşündürmektir. Yaşayan vücuda verilen temel önem böyle anlaşılabilir. Algılamak “ölü” niteliklerin değil aktif özelliklerin verildiği bir deneyimi betimler, yani insan, dış niteliklerin edilgin alıcısı değil, vücut-bulmuş algılayan öznedir (2017, s. 65).

Merleau-Ponty, duyum ve duyum niteliklerinin alıcısı olmak bakımından tanımlanan pasif bir özne yerine algılayan ve canlı bir deneyim alanında olan, bedeni ile var olan bir özne koyar. Bu noktada, geleneksel psikolojinin algıyı duyuma indirgeyen ve varlığın uzamsal yanını yok sayarak algıyı bir bilişsel faaliyete ya da işleme dönüştüren yaklaşımını eleştirir (Merleau-Ponty, 2006, s. 11). Algılayan özne mutlaka bedenlenmiş bir özne ya da bedenlenmiş bir bilinçtir. Bu nedenle, algı dış dünyanın duyuşsal bir temsili değil, algılayan özne ile dış dünyanın birlikte var oluşu, iç içe geçmişliğidir. “Fenomen dünyası zihnin ya da bilincin bir ürünü değil, yani fenomen dünyası dış dünyanın zihnin içsel dünyasındaki bir yansıması değil, tam tersine bu ikisinin iç içe geçmesiyle oluşur” (Uslu, 2016, s. 51).

Algılayan bir varlık olması öznenin bu dünyada bedensel bulunuşunun bir ifadesi ya da tarzıdır. Bu bulunuş tarzı zihinsel bir temsile değil, öznenin bedeniyle bir bütün olarak dünyaya yönelimine gönderme yapar. Algı bedeninin dünyadaki eylemi ve eylemleri ile dünyaya uyum sağlamasıdır. “Bu uyumu yaratan yalıtılmış bir zihin değil, tam da çevresiyle uyumlanma ilişkisine giren bedendir” (s. 55). Aynı zamanda, yönelim uyum sağlayan bedeninin bir eylemi olduğu gibi, bu bedeninin içinde bulunduğu uzamlı dünyanın da bir özelliği ya da bedenlenmiş özne ile dış dünyanın karşılıklı etkileşimidir. Dünya bedenlenmiş bilinci çağırır, onunla ilişki kurar.

Geometride olduğu gibi psikolojide de vücutsuz bir zihnin önünde uzanan yekpare, homojen bir uzam düşüncesinin yerini, vücudumuzun özellikleriyle ve dünyaya fırlatılmış varlıklar olarak bizim durumumuzla ilişki kuran, ayrıcalıklı doğrultuları olan heterojen bir uzam alır. İnsan bir vücut ve bir ruh değil, bir *vücut* ile bir ruhtur (Merleau-Ponty, 2014, s. 25).

Görüldüğü gibi, algı, beden ve yönelim birbirinden bağımsız düşünemeyeceğimiz ve birbirini tamamlayan kavramlardır. Bedenlenmiş bir öznenin dünya ile bu uyumu ve kendini ifade edişi biyolojik bir varlık olan öznenin tüm var oluş koşullarını içerir. Bu koşullar algılayan özenin biyolojik, psikolojik, sosyal, tarihsel ve kültürel bir varlık olarak; dünyaya sahip olan, katılan, katlanan ve hisseden bir varlık olarak; hafıza ve anlam yaratan bir varlık olarak ve aynı zamanda sanat, edebiyat, kültür ve entelektüel üretim yapan bir varlık olarak dünyada bulunuşunu ifade eder. Dünya, karşılıklı etkileşimsel ilişki sonucunda algılayan öznenin tavrını, tutumunu belirleyen ve onu dönüştüren bir şeydir. Merleau-Ponty bunu şu şekilde açıklar;

Öyleyse şeyler, karşısında düşünüp taşınacağımız, yalın ve tarafsız nesneler değiller; her biri bizim için bir tutumu simgeler, bir tutumu anımsatır, bize olumlu olumsuz tepkiler uyandırır; bir insanın kendisini çevrelediği nesnelerden, yeğlediği renklerden, dolaşmaya gittiği yerlerden, o insanın zevki, kişiliği, dünyaya ve dışardaki varlıklara tutumu okunur (s. 30).

Merleau-Ponty için insanın dünya ile birlikte var oluşu, bedeninin ve algının iki ögesinde temellenir. Öncelikle dünyaya yönelen beden alışkanlığa bağlı bir bedendir (*habitual body*) ve bu alışkanlığın temelinde de, algısal deneyimin düşünüm-öncesi (*düşünümsellik-öncesi/pre-cognitive*) tarafı vardır. Bedenin alışkanlığa bağlı ve düşünüm-öncesi karakteri Merleau-Ponty felsefesinde bilinç ve düşünmenin bedenlenmiş

olmaktan ayrılamayacağını, bedene ait olan ile bilince ait olan gibi bir ayrımın yapılamayacağını ve dünya ile ilişkinin duyuşsal ve bilişsel gibi ardışık evreler şeklinde tanımlanamayacağını gösterir. Bir organizma olarak bedenin yöneliminin alışkanlığa bağlı karakteri Merleau-Ponty için dünyanın gerçekliğine dolayimsız (aracısız) olarak sahip olmayı ve algının düşünüm-öncesi tarafını ifade eder. Bu noktada deneyimin önceliği bizzat algılıyor olmaktır ve sadece bir bilme değil, sahip olma, katılma ve dünyaya açık olma söz konusudur.

Merleau-Ponty için yaşayan beden anlam veren (*sense-giving*) varlık olarak nesneye yönelir ve bu yönelim nesnenin bilişsel farkındalığını önceleyen bir deneyim derecesidir.... Bu anlam bilişsel bir yönelime dayanmaz çünkü anlam alışkanlık tarafından sağlanan nesnellik-öncesi içeriğe bağlıdır. Merleau-Ponty için alışkanlıklar beden ve dünya arasında anlaşma kuran ve onları bir yapıda bağlayan yönelimsel bağlardır (*intentional arc*) (Aydın, 2017, s. 258).

Bu bağlamda, deneyimin iki tarafından düşünüm-sonrası olan düşünüm-öncesi olana bağlıdır ve iki taraf da bedenin dünya ile girdiği bir birliği ifade eder. Bu birlik dilsel ya da bilişsel bir işleme gönderme yapmaz, dünya ve beden arasındaki bu uyum birbirleri ile uyumlanma durumudur. Beden dünyaya uyumlanarak çevresi ile birlikte hareket eder ve dünyaya tepki verir (Uslu, 2016, s. 52).

Bedenlenmiş öznenin dünya ile ilişkisinin ya da dünyada bulunuşunun algı, yönelim, alışkanlık ve düşünüm-öncesi şeklindeki bu kavramsal çerçevesi, bize dünya aracılığı ile var olan, yaşayan ve anlam yaratan bir özne sunar. Böyle bir özne tanımlaması, yalıtılmış bir bilinç kabulüne bir karşı çıkıştır ve beden ve bilincin ayrılmaz bütünlüğünü, hatta dünyada bedensiz bir var oluşun, yani dünya ile bedensiz bir bağın olanaksızlığını gösterir. Bu çerçevede Merleau-Ponty'nin fenomenolojik yaklaşımı açısından bilinci bedenden ayırarak tanımlanan tüm özne kabulleri ya da ayrım üzerinden açıklanan düşünme ve bilme süreçleri hem epistemolojik hem de ontolojik açıdan bir boşluk yaratır.

3. Bedenlenme Fenomenolojisi: Düalizm ve Temsilcilik Eleştirisi

Daha önce sözüne edildiği gibi, bedenlenme nosyonu çağdaş zihin felsefesi alanında sıklıkla ele alınan ve farklı görüşler tarafından temsil edilen bir konudur. İşlevselciliğe (*Functionalism*) dayanan klasik bilişsel yaklaşımların dışında, genel olarak bilişsel faaliyetin ancak bedenlenmiş bir öznede var olabileceği konusunda uzlaşılsa da, bu bedenin nasıl bir beden olduğu, insan yaşamının hangi öğeleri ya da koşulları temelinde tanımlanacağı ve düşünme süreçlerinin epistemolojik ve ontolojik açıklamasındaki yeri tartışma konusudur. Özellikle makine öğrenmesi ve insansı yapay zekâ tanımlamalarında, bedenin bilince yansıyan ve hesaplanabilir fonksiyonları üzerine teoriler söz konusudur. Bu bağlamda, bedenin çevresi ile etkileşimini fiziksel olarak yer kaplamak veya bir konumda olmak, çevre ile gerçek zamanlı etkileşime girmek, çevre ile problem odaklı ilişki kurmak ve bilincin tahakkümünde eyleme geçmek gibi temel düzeyde bedensel varoluş tanımlamaları yapılmaktadır (Ziemke, 2003, s. 1305). Ancak problem ve eleştiriler, genel olarak bu yaklaşımların bilinci

tanımlarken indirgemeci bir tutumda olmaları ve yapay zekâ söz konusu olduğunda bu tanımlamaların insanın bilişsel faaliyetlerine dair açıklamalara yaklaştırılmasıdır. Bu nedenle, bedenlenmenin ne olduğuna dair tanımlamalar insana ait süreç içinde olan, sabit olmayan ve belirsiz yaşam deneyimleri göz önünde bulundurulduğunda tartışmalı görünmektedir.²

Merleau-Ponty'nin bedenlenme teorisi, zihin felsefesi alanındaki bu tartışmada indirgemeci olmayan bir tavır olarak yeniden ele alınır. Bu tavır, bedenden yalıtılmış ya da soyutlanmış bir bilincin ya da düşünmenin olanaklı olamayacağını savunan çağdaş görüşler tarafından benimsenmektedir. Bu tavır aslında daha önce düşünürün geleneksel felsefeye yaptığı eleştirilerde de ortaya çıkmaktadır. Merleau-Ponty eserlerinde Kartezyen Düalizmin düşünen özne ve yer kaplayan beden arasında varsaydığı ayrıma ve bunun yol açtığı özne-nesne ayrımına eleştirel bir bakış açısı geliştirmiştir. Geleneksel düalist görüşe göre, düşünen öznenin nesnesi olan ve düşünen öznenin ayrı olan dış dünya, bilginin konusu olmak bakımından bu öznde zihinsel bir temsil olarak tanımlanır ya da var sayılır. Dış dünyanın zihin içerikleri olarak temsili kabulü çağdaş düşüncede de yeri olan ve özellikle zihin felsefesi alanında bedenlenme teorileri tarafından eleştirilen Temsilci (*Representationalism*) görüş tarafından savunulmaktadır.

Fenomenolojik beden kavramsallaştırması tam da bu temsil anlayışına karşı çıkarak, temsil olarak varsayılan şeyin aslında bedenin dünya ile etkileşimi sonucu ortaya çıkan, yani bedenin yönelimi ile dünyaya uyumlanması sonucu ortaya çıkan bir ürün olduğunu iddia etmektedir (Uslu, 2016, s. 52). Bu bağlamda fenomenolojik yaklaşım için bilme, hafıza, algı, öğrenme ve davranış gibi durumlar sabit ve belirlenmiş bir özne-nesne ilişkisine değil, bir bedenlenme sürecine tekabül eder. Bu noktada, bedenlenme argümanı nesnenin ve nesneye dair sahip olunan şeylerin öznenin zihninde temsil edildiği bir duruma karşı çıkarak; alışkanlığa bağlı bedenin düşünüm-öncesi yanını da ifade eden ve bedenin hareketli, değişen, tekrar eden, süreç içinde oluşunu gösteren bir deneyim alanı sunar. Bu deneyim alanı, öznenin geçmişle ve şimdiyle sürekli olarak içinde bulunduğu ve sürekli olarak bedenli etkileşimi ile var olduğu durumu yani bilinç ve beden bütünlüğünü sağlayan zemindir.

Bu bağlamda, çağdaş tartışmalarda Merleau-Ponty'nin bedenlenme fenomenolojisi öncelikli olarak Temsilci teorilere bir karşı çıkış olarak kabul edilir. Bu karşı çıkışın temelinde yönelimsellik ve düşünüm-öncesi kavramlarının dilsel ya da bilişsel bir temsil ya da temsil içeriği içermemesi iddiası vardır. Temsilci teori için yönelim, öznenin ya da bilincin dünya ile ilişkisinde temsil içeriklerinin aracı olduğu bir dolaylı kavrayışa gönderme yapar. Bu nedenle, yönelimsel ilişki bilinç, temsil içeriği ve dünya şeklindeki üçlü bir ilişkidir (Zahavi, 2012, s. 154). Buna karşın fenomenolojik yaklaşım,

² Bilişsel bilimler alanında, düşüme süreçlerinin tanımlanmasında farklı bedenlenme teorilerinin ele alınması ve tartışılması en genel olarak "Makineler Düşünebilir mi?" sorusuna verilen cevaplar çerçevesinde şekillenmektedir. Güçlü ve Zayıf yapay zeka savunucuları arasında ve bu soruya "evet" yanıtını veren teoriler arasında, insan bedeninin çevresi ile etkileşimini yapay zeka üzerinde tanımlamaya çalışan teoriler vardır. Ancak bu çalışmada, bedenlenme nosyonu yapay zeka bağlamında değil, insanın bilişsel süreçlerinin açıklanması bağlamında ele alınmaktadır.

dünya ile ilişkiyi dolaylımsız (aracısız) bir karşılaşma üzerine kurar. Yönelimsellik öznenin dünya içinde ve dünya ile var oluşunu bu dolaylımsız karşılaşmada karşılıklı etkileşim olarak ortaya çıkarır. Dolayısıyla yönelimin sadece bilincin nesneye yönelimi ve temsil içeriği kavrayışı ile açıklanması, özne-nesne düalizmi üzerine kurulmuş bir yönelimsellik tanımıdır ve Merleau-Ponty'nin fenomenolojik bakış açısı ile çelişir.

Öte yandan, yönelimsellik kavramının bir temsili ya da aracıyı dışarda bırakıp, bedenlenmiş bilinci dünyaya yönelen ve şeyler içinde bir şey olarak etkileşimsel ilişkisi üzerinden tanımlayan yönünün yanı sıra; bilmenin dışında öznenin başta hafıza durumu olmak üzere, anlam yaratımını ve tüm sosyal ve kültürel düşünsel üretimlerini de kapsayan bir yönü vardır. Bu bağlamda, Merleau-Ponty'nin bedenlenme teorisinin yönelimsellik kavramı, hem özne nesne ayrımını ve bilme süreçlerindeki temsili reddedişin temelindeki kavramdır, hem de daha önce dile getirildiği gibi öznenin tüm yaşam deneyiminin koşullarını içeren bir kavramdır. Dolayısıyla, bilinç durumlarının tümü bu bedensel yönelime bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Fenomenolojik kavramsallaştırmada, yönelim hem sadece bilincin yönelimi değildir, hem de bilincin dışardaki nesnelerden ayrı bir varlık olarak yönelimi değildir. Yönelim bedenleşmiş bir öznenin hem dışardaki şeylere sahip olma ve katılma olarak şeyleri bilme deneyimini hem de dışardaki şeyler arasında bedeniyle bulunuş ve farkındalık deneyimini içerir. Bu anlamda deneyimin iki yüzü olduğunu ya da iki taraflı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Deneyimin bu iki tarafı yönelimin dolaylımsız ve etkileşimsel bir deneyim alanı olarak ifadesi ya da tanımlanmasıdır (Gallagher&Zahavi, 2008, s. 120). Dolayısıyla, Merleau-Ponty'nin bedenlenme fenomenolojisini ve bilinç-beden bütünlüğü argümanını dünya ile bir temsil ilişkisine karşı olmak bakımından yönelimsellik temelinde kurması düşünürün bakış açısını ayrıcalıklı kılar. Hubert L. Dreyfus, Merleau-Ponty'nin bu bakış açısını başta John Searle olmak üzere Temsilci teori savunucularına bir meydan okuma olarak sunar. Dreyfus bu iddiasında bir yandan Merleau-Ponty'nin bilinç ve beden bütünlüğünü temel alırken, diğer yandan özne ve nesnenin karşılıklı etkileşimini temel alır. Dreyfus, Merleau-Ponty'nin *Algının Fenomenolojisi* adlı eserinde dile getirdiği "bir bedenin şeylere yönelmesi, herhangi bir temsilden bağımsız şekilde kendini onların çağrısına yanıt vermeye bırakmasıdır" (Dreyfus, 2000, s. 293) şeklindeki ifadesini aktararak, bedenin şeyler ile karşılaşmasındaki karşılıklılık ve bu karşılıklılığın aracısız oluşuna dikkat çeker. Bu bağlamda Dreyfus dünya ile ilişkiyi şöyle ifade eder: "Arasında yaşadığımız anlamlı nesneler, dünyanın bilincimizde ya da beynimizde depolanan bir *modeli* değildir; *dünyanın kendisidir*" (2005, s. 49).

Dreyfus, fenomenoloji ve bilişsel bilimler arasında kurduğu ilişkiyi Merleau-Ponty'nin yönelimsel bağ (*intentional arc*) ve azami kavrayış (*maximal grip*) kavramları çerçevesinde açıklar. Yönelimsel bağ, dünya ile bedenlenmiş özne arasındaki her türlü koparılamaz bağı ifade eder ve bu bağ yoluyla özne alışkanlıklar kazanır. Dreyfus'a göre bu alışkanlıklar bilinçte bir temsil olarak değil, öznenin dünya durumlarının çağrılarına karşılık verme eğilimleri olarak depolanır. Öte yandan azami kavrayış ise,

bedenin bu çağrılara karşılık verme eğilimidir ve her iki yetenek de bilinç ya da beyin temsillerine ihtiyaç duymaz (2002, s. 367).

Dreyfus'un burada vurgu yaptığı nokta, bedenlenmiş öznenin dünyayla ilişkisinde yönelimsel bağlar yoluyla kazandığı, bir yetenek olarak tanımladığı alışkanlıklardır. Aslında bedenlenmiş öznenin daha önce sözü edilen uyumlanma süreci, dünyadaki durumlara karşılık verme eğilimi ve bu eğilimi tekrar ederek, pratiklik ve alışkanlık kazanmasıdır. Bu noktada, saklanan ya da depolanan şey bir temsil içeriği değil, eğilimlere bağlı kazanılan yeteneksel baş ediş (*skillful coping*) ve alışkanlıklardır (s. 368). Bilme ve öğrenme yeteneklerin alışkanlığa bağlı olarak kazanımıdır ve bir süreçtir.³ Şeylerle ve dünya durumlarıyla karşılaşan bedenlenmiş öznenin, şeylerin kendisine görünüşüne göre verdiği karşılık ya da tepki, kazanılan ya da edinilen alışkanlıklar olarak tanımlanır. Dolayısıyla, bilme ya da öğrenme bu karşılaşmada bedenlenmiş öznenin karşısındaki şeylerin ihtiyaçlarına verdiği tepki tarafından belirlenen kazanımlardır. Böyle baktığımızda, yönelimsel bağ ve azami kavrayış kavramları ile Dreyfus, hem karşılıklı etkileşim kavramını, hem uyumlanmayı hem de deneyimin alışkanlığa bağlı tarafını kazanılan yetenekler temelinde açıklamaktadır.

Dreyfus için, bedenlenmiş öznenin dolaylı ve alışkanlığa bağlı olarak kazandığı yani temsil içermeyen yetenekleri; öznenin tüm bilme ve öğrenme süreçleri, yaşamsal deneyim alanı içindeki tüm ilişkileri ve sosyal ve kültürel normların kazanımı için de geçerlidir.⁴ Buna göre, öznenin bedeni kültürel olan dünyadan gelen çağrılar ile uyumlanır ve bu uyumlanma sonucunda kültürel bedenlenme (*cultural embodiment*) alışkanlığı edinir ya da yeteneği kazanır. Bedenlenmiş özne tüm kapasitesi ile ve uzamlı bir varlık olarak şekli ve fiziksel özellikleri ile dünyaya açıktır ve ona yönelir. Bu dünyaya açıklık üç şekilde gerçekleşir: “doğal yapısı, genel kazanılmış yetenekleri ve özel kültürel yetenekleri” (H. L. Dreyfus & S. E. Dreyfus, 1999, s.104). Dolayısıyla, yönelimsel ilişki ağı; bedenlenmiş öznenin sahip olduğu bedenin doğuştan var olan fiziksel ve biyolojik özelliklerini, dünya ile kurduğu alışkanlığa bağlı ve etkileşimsel ilişkisi sonucu edindiği yaşam pratiklerini, psikolojik ve sosyal kazanımlarını ve aynı zamanda içinde bulunduğu kültüre ait olan durumlarla karşılaşması sonucu edindiği kültürel yetenek ve kazanımlarını kapsar. Yönelimsel ilişki ağı, böylesine geniş bir kapsamla öznenin bedenselliğini ve dünya ile ilişkisini belirler.

Bu açıdan bakıldığında, Merleau-Ponty'nin öznenin tüm yaşam deneyimlerini yönelimsel ilişki ağı temelinde açıklayarak; özneyi hem dünyanın içinde bir bütünün sabitlenemez bir parçası olarak bulunan bedenlenmiş bir varlık olarak hem de bu bulunuşunda bilinçten ayrılmaz bir beden olarak sunduğu bu yaklaşımı, daha önce sözü edilen özne-nesne düalizmine ve zihin-beden düalizmine bir karşı çıkışı temsil etmektedir. Aynı zamanda, Merleau-Ponty bedenlenmiş öznenin dünyada

³ Hubert L. Dreyfus ve Stuart E. Dreyfus'un temsilsiz bilme (temsilsiz bilgi/nonrepresentational knowledge) tanımı ve beş farklı aşamadan oluşan temsilsiz bilme modeli için bkz. Dreyfus, H. L., & Dreyfus, S. E. (2000) ve Dreyfus, S. E. (2004).

⁴ Dreyfusçu “temsilsiz bilme (temsilsiz bilgi/ *nonrepresentational knowledge*) ve yeteneksel baş ediş (*skillful coping*) sosyal norm oluşumundaki yeri için bkz. Aydogmus, Cagatay, Gürpınar, & Oguz, 2017.

bulunuşunu alışkanlığa bağlı bir bedenün düşünüm-öncesi kazanımları ve pratikleri temelinde sunduğu için, Dreyfus'un da gösterdiği gibi, bedenlenmiş özne ve dünya arasında dolayimsız ve temsil içermeyen bir ilişki söz konusudur. Bu bağlamda, öznenin dünyadaki şeylerle ilişkisi sabitlenemez, belirlenemez, süreç içinde ve etkileşimsel bir ilişkidir ve Temsilci görüşlerin savunduğu gibi sabit bir temsil içeriğine ve bedenden yalıtılmış bir bilinç durumuna indirgenebilir değildir.

4. Sonuç

Felsefe tarihi boyunca insanın dünya ile ilişkisi ve insanın dünyadaki bulunuşu, düşünürlerin insanın özne oluşunu sunuş biçimlerine göre, yani dünyada özne olarak var olmanın koşullarına dair temellendirmelere göre farklılık gösterir. Dünya ile ilişkiyi öznenin nitelikleri ve yetileri üzerinden açıklamak ile öznenin karşısında konumlandırılan nesnenin nitelikleri üzerinden açıklamak; buna karşın öznenin nesne oluşunun sorgulanması ve özne ve dünya arasındaki ayrıma karşı çıkılması genel olarak farklı bakış açılarının odağıdır. Dünya ile ilişkinin felsefi zemini, hem insanın dünyayı bilmesi, öğrenmesi ve dünya üzerine düşünmesi anlamında epistemolojik bir bağlama, hem de insanın yaşayan bir varlık olarak dünyada bulunması anlamında ontolojik bir bağlama sahiptir.

Geleneksel felsefenin bu epistemolojik ve ontolojik bağlamı, özne ve nesne, ve aynı zamanda bilinç ve beden arasında yaptığı ayırım üzerine kurmuş olması pek çok düşünür tarafından ele alınmış, tartışılmış ve eleştirilmiştir. Bu açıdan, geleneksel felsefenin düalist yaklaşımına yapılan itirazlar felsefi tartışmalarda sıklıkla dile gelen bir konudur ve pek çok farklı felsefi teorinin temelini oluşturur. Ancak geleneksel felsefenin düalist bakış açısının yansımaları; ideolojik, kurumsal, etik-politik ve yasal zeminde devam etmektedir. İnsanın içinde bulunduğu dünyaya karşı ayrıcalıklı bir özne ve salt düşünen bir özne olarak konumlandırılmasının yarattığı durum, insanın yaşamsal deyimlerini anlamlandırması, dünyanın bir parçası olarak var olması ve kendini dünya aracılığı ile bedenli bir varlık olarak gerçekleştirmesi önünde bir engel olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, başta fenomenolojik yaklaşım olmak üzere, felsefi zeminde var olan bu ikiliği aşma çabası ve insanın dünya ile ilişkisinin yeniden tanımlanması çağdaş felsefede önemli bir yer tutmaktadır.

Fransız düşünür Merleau-Ponty bu bakış açısı temelinde, insanın dünya ile ilişkisini algı zemininde yönelimsel bir ilişki olarak tanımlar ve yönelimselliği insanın biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel tüm bağlarını içeren bir ilişki ağı olarak sunar. Merleau-Ponty'nin felsefesi, yukarıda sözü edilen ve geleneksel felsefenin yarattığı ikiliklerin tümüne bir karşı çıkıştır. Bunun yanı sıra düşünür, insanın dünya ile ilişkisinin ve deneyim alanının sınırlı bir gözlemsel zemine indirgenmesine de karşı çıkar ve bilimsel indirgemeci çözümlemenin yönelimsel ilişki ağlarını temsil etmek bakımından ve insanın dünya ile ilişkisindeki sürekli ve değişen etkileşimini ifade etmek bakımından daima eksik kalacağını dile getirir. Bu nedenle insanın dünyada bulunuşunu sabitleyerek belirleyen ve tanımlamaya çalışan tüm indirgemeci bakış açıları Merleau-Ponty için yetersizdir.

Merleau-Ponty için, Geleneksel Felsefenin yarattığı bu ikiliği aşmak, insanın yaşayan bir beden olarak dünyada bulunuşunun yeniden sunulmasıyla olanaklıdır. Buna göre, insan dünya aracılığı ile kendini gerçekleştiren ve var eden bir varlıktır. İnsan dünyaya yönelen, dünya ile etkileşimsel bir ilişki kuran, bu etkileşim sonucu tepki veren, değişen ve dönüşen, dünyadaki değişime ve harekete katılan, değişime uyum gösteren, bu uyuma bağlı olarak öğrenen ve alışkanlık geliştiren bir varlıktır. Dolayısıyla dünya ile ilişki, süreç içinde ve belirlenemez bir ilişkidir. Dünya ile ilişki birbirinden tamamen bağımsız iki varlığın belirli bir anda sabitlenmiş ve tamamlanmış bir ilişkisi değildir. Dünya ve dünya içinde bulunuş tüketilemez bir varlık alanıdır. İnsanın dünya ile ilişkisindeki bu bulunuşu bedenli bir bulunuştur. İnsanın dünyada bulunuşu; yaşayan bir beden olarak dünyaya katılması, dünya ile karşılaşması ve kendini ifade etmesidir. Beden algılayan, yaşayan, öğrenen, katlanan, hatırlayan ve sürekli olarak dünyaya yönelen bir varlıktır. İnsanın dış dünyayı algılaması, etkileşime girmesi, kendisinin de değişen bir varlık olarak içinde bulunduğu bir deneyim alanına katılması, alışkanlık geliştirmesi ve eylemde bulunması ve tüm düşünme süreçleri insanın bedenselliğinden bağımsız düşünülemeyeceği gibi, bu durumlar salt bilinç durumlarına indirgenemez.

Merleau-Ponty'nin dünya ile ilişkiyi bedenlenmiş bir öznenin dünyaya katılımı olarak sunan bu yaklaşımı, sadece Geleneksel Felsefenin ayrımcı yaklaşımına bir itiraz olmakla kalmaz, Çağdaş Analitik Felsefe geleneğinde, özellikle insansı yapay zekâ öğrenmesi ve bilinç süreçlerinin tanımlanmasına dair tartışmalarda önemli yer tutar. Bu noktada, yukarıda sözü edildiği gibi H. L. Dreyfus'un Merleau-Ponty'nin yaklaşımına dair yorumu önemlidir. Dreyfus, Merleau-Ponty'nin bedenlenme teorisini Temsilci teorilere bir meydan okuma olarak tanımlar. Dreyfus bu söyleminde, Merleau-Ponty'nin bilmeyi en temelde alışkanlığa bağlı bir bedenin dolaylı kavrayışı olarak göstermesini temel alır. Dreyfus için bilme ve öğrenme, Merleau-Ponty'nin sunduğu gibi, bedenlenmiş bir öznenin sabitlenemez ve dolaylı kavrayışına gönderme yapan, bu nedenle de sabitlenmiş bir zihin temsiline indirgenemez bir süreçtir.

Bu açıdan baktığımızda, Merleau-Ponty'nin algı, yönelim ve alışkanlık temelinde sunduğu ve bu kavramsal temelde insanın bedenlenmiş bir varlık olarak dünyada bulunuşunu açıkladığı fenomenolojik yaklaşımı, insanı dünyadan ayıran ve bedenselliğini yok sayan kabullere karşı olmak bakımından önemlidir. İnsanın dünya ile tüm ilişkisinin, düşünsel üretimlerinin ve anlam dünyasının kuruluşunun alışkanlığa bağlı bedene ait olması; insanın gündelik yaşamında, toplumsal, politik, ahlaki ve yasal zeminde bedenselliği ile var oluşunun gösterilmesi açısından önemlidir. Bedeni ile dünyaya katılan ve dünyayı değiştiren bir özne, bedeni ile toplumsal ve ideolojik olarak belirlenen ve değişen bir özne, aynı zamanda bu iki taraflı değişimi bedeni ile anlamlandırarak üreten ve eylemde bulunan bir özne vardır. Böyle bir özne kavramsallaştırması, yaşayan bir beden olarak insanın yaşam dünyasının tüm öğelerinin dâhil edildiği ve yaşam deneyiminin tüm boyutları ile ele alındığı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bakış açısı, felsefi zeminde pek çok problemin

çözümü açısından yol gösterici ve etik-politik problemleri insanın bedenselliği üzerinden değerlendirmek açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Aydın, A. (2017). Yaşayan Deneyim – John Dewey ve Maurice Merleau-Ponty, *Maurice Merleau-Ponty Cogito* (88) (ss. 247-266). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aydoğmus, O., Çağatay, H., Gürpınar, E., & Oğuz, F. (2017). The Role of Tacit Knowing in Adherence to Social Norms, *Filosofia Unisinos*, 18(3), 140-145.

Carman, T. (2008). *Merleau-Ponty*, London & New York: Routledge.

Dreyfus, H. L., & Dreyfus, S. E. (1999). The Challenge Of Merleau-Ponty's Phenomenology Of Embodiment For Cognitive Science, *Perspectives on Embodiment – The Intersections of Nature and Culture*, London & New York: Routledge.

Dreyfus, H. L., & Dreyfus, S. E. (2000). *Mind Over Machine*, New York: The Free Press.

Dreyfus, H. L. (2000). A Merleau-Pontyan Critique of Husserl's and Searle's Representationalist Accounts of Action, *Proceedings of the Aristotelian Society, New Series* (100), (ss. 287-302).

Dreyfus, H. L. (2002). Intelligence without Representation – Merleau-Ponty's Critique of Mental Representation, *Phenomenology and the Cognitive Sciences* (1), (ss. 367–383).

Dreyfus, H. L. (2005). Overcoming the Myth of the Mental: How Philosophers Can Profit from the Phenomenology of Everyday Expertise, *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association* (79- 2), (ss. 47-65).

Dreyfus, S. E. (2004). The Five-Stage Model of Adult Skill Acquisition, *Bulletin of Science Technology & Society*, 24(3), 177-181.

Gallagher, S. & Zahavi D. (2008). *The Phenomenological Mind*, London & New York: Routledge.

Merleau-Ponty, M. (2006). *Algının Önceliği ve Onun Felsefi Sonuçları*, (Y. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Kabalcı.

Merleau-Ponty, M. (2014). *Algılanan Dünya*, (Ö. Aygün, Çev.) İstanbul. Metis Yayınları.

Şan, E. (2015). *Merleau-Ponty*, İstanbul: Say Yayınları.

Şan, E. (2017). Algıya Göre Düşünmek, *Maurice Merleau-Ponty, Cogito* (88) (ss. 63-84), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Uslu, A. (2016). Hafıza ve Geçmişin Talebi Olarak Tarih Arasındaki Ayrım, *Vira Verita* (1), (ss. 42-64).

Zahavi, D. (2012). *The Oxford Handbook of Contemporary Phenomenology*, Oxford: Oxford University Press.

Ziemke, T. (2003). What's that Thing Called Embodiment?, *Proceedings of the Annual Meeting of the Cognitive Science Society*, (ss. 1305-1310).